

Katolicki Uniwersytet Lubelski

**ANNALES DE THÉOLOGIE**

HISTOIRE DE L'ÉGLISE

**ANNALS OF THEOLOGY**

CHURCH HISTORY



Towarzystwo Naukowe  
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Towarzystwo Naukowe  
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego  
Tom XLIX, zeszyt 4 2002

**ROCZNIKI TEOLOGICZNE**

HISTORIA KOŚCIOŁA

LUBLIN 2002

## KOMITET REDAKCYJNY

Ks. Franciszek Drączkowski, ks. Jerzy Pałucki, bp Jan Śrutwa, ks. Jan Walkusz (SEKRETARZ),  
ks. Anzelm Weiss, Stanisław Wilk SDB, ks. Marek T. Zahajkiewicz (REDAKTOR NACZELNY),  
ks. Zygmunt Zieliński

Adres Redakcji: 20-950 Lublin, Al. Raławickie 14

## RECENZENCI

Janusz Dyl SAC, Grzegorz Górski, Jerzy Konieczny, ks. Andrzej Kopiczko, bp Jan Kopiec,  
Stefan Pytlas, Marian Radwan SCJ, Eugeniusz Sakowicz, Stanisław Tylus SAC,  
ks. Anzelm Weiss, ks. Marek T. Zahajkiewicz, ks. Zygmunt Zieliński,  
ks. Jan Związek, Leszek Zygnier

Opracowanie redakcyjne: *Jadwiga Kaliszuk*

Skład komputerowy: *Anna Kopiec*

Okładkę projektował: *Benedykt Tofil*

© Copyright by Towarzystwo Naukowe KUL 2002

Auctoritate ordinarii

TOWARZYSTWO NAUKOWE  
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU LUBELSKIEGO

ul. Gliniana 21, 20-616 Lublin 1, skr. poczt. 123, tel. (0-81) 525-01-93, tel./fax 524-31-77  
e-mail: [tnkul@kul.lublin.pl](mailto:tnkul@kul.lublin.pl) <http://www.kul.lublin.pl/tn/>  
Dział Marketingu i Kolportażu (0-81) 524-51-71

ISSN 1233-1457 Nakład 500 + 20 egz.

Zakład Usług Poligraficznych „Tekst” S.C., ul. Wspólna 19, 20-344 Lublin

## A R T Y K U Ł Y

ROCZNIKI TEOLOGICZNE  
Tom XLIX, zeszyt 4 – 2002

WALDEMAR ROZYNKOWSKI

### IV SOBÓR LATERAŃSKI (1215) – JEGO ZNACZENIE DLA ORGANIZACJI PARAFIALNEJ

Od 1 do 30 listopada 1215 r. odbywał się na Lateranie sobór powszechny Kościoła, który był w kolejności dwunasty i przeszedł do historii pod nazwą Soboru Laterańskiego IV. Inicjatorem jego zwołania był Innocenty III (1198-1216), jeden z najwybitniejszych papieży w historii Kościoła. Był to największy synod średniowiecza, ponieważ zgromadził 412 biskupów oraz 800 opatów, przełożonych zakonnych i pełnomocników kapituł z całej Europy. W soborze uczestniczyła także delegacja polska, złożona z arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza oraz czterech biskupów: krakowskiego Wincentego Kadłubka, wrocławskiego Barta, wrocławskiego Wawrzyńca oraz lubuskiego, również Wawrzyńca. Główne cele, jakie postawił papież, zwołując sobór, były następujące: doprowadzenie do unii między Kościołem Wschodu i Zachodu, przygotowanie kolejnej wyprawy krzyżowej, podsumowanie dotychczas wprowadzanych reform wewnątrz Kościoła i zaproponowanie nowych modeli dalszej pracy oraz podjęcie środków przeciwko rozszerzaniu się herezji, szczególnie nauki albigensów (inaczej katarów). Papież Innocenty III w piśmie zapraszającym na sobór jego zadania opisał następująco: dobro całego chrześcijaństwa, wytępienie występku i nadużyć, odnowa obyczajów, wyzwolenie od herezji, umocnienie wiary i zaprowadzenie pokoju<sup>1</sup>.

Dr WALDEMAR ROZYNKOWSKI – Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; adres do korespondencji: pl. Teatralny 2a, 87-100 Toruń.

<sup>1</sup> Literatura dotycząca IV Soboru Laterańskiego zob.: J. U m i ń s k i, *Henryk arcybiskup gnieźnieński, zwany Kietliczem (1199-1219)*, Lublin 1926, s. 138-139, 192 n.; D. R o p s, *L'Église de la cathédrale et de la croisade*, Paris 1952, passim; T. S i l l n i c k i, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 39-41; R. F o r e v i l l e,

Mimo że sobór obradował tylko miesiąc, podjął jednak wiele istotnych zagadnień. Pośród nich uwagę przyciągają przyjęte dwa kanony, które w bezpośredni sposób dotyczą parafii i jej miejsca w organizacji życia religijnego.

W kanonie 21 Ojcowie Soboru postanowili:

Wszyscy wierni obojga płci, doszedłszy do używania rozumu, powinni osobiście przynajmniej raz w roku wiernie wyznawać wszystkie swoje grzechy własnemu kapłanowi i odprawić w miarę sił nałożoną sobie pokutę, przyjmując z uszanowaniem, przynajmniej na Wielkanoc, sakrament Eucharystii, chyba że za radą własnego kapłana będą uważali, że z rozsądnej przyczyny powinni czas jakiś wstrzymać się od jego przyjęcia. Gdyby ktoś tego nie czynił, to za życia nie powinien być wpuszczony do kościoła, a po śmierci będzie pozbawiony chrześcijańskiego pogrzebu. Dlatego to tak zbawienne postanowienie często ma być ogłaszane w kościele, by nikt nie mógł się tłumaczyć niewiedzą. Jeśli zaś ktoś ze słusznej przyczyny chciałby innemu kapłanowi wyznać grzechy, niech prosi o pozwolenie własnego kapłana i niech je otrzyma, bo bez tego nie mógłby inny kapłan go rozgrzeszyć lub grzechy mu zatrzymać<sup>2</sup>.

W kanonie 51, dotyczącym sakramentu małżeństwa, czytamy:

*Lateran I, II, III, et lateran IV*, [w:] *Histoire des Conciles Oecuméniques*, t. 6, Paris 1965, s. 287-306; M. B a n a s z a k, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 2: *Średniowiecze*, Warszawa 1987, s. 173-181; M. D. K n o w e l s, D. O b o l e n s k y, *Historia Kościoła*, t. 2: (600-1500), Warszawa 1988, s. 223-224; R. F i s c h e r - W o l l i p e r t, *Leksykon papieży*, Kraków 1990, s. 99-102, 383-384; W. M a l e c z e k, *Laterankonzil IV*, [w:] *Lexikon des Mittelalters*, München 1991, Bd. 5, Lief. 8, kol. 1742-1744; A. V a u c h e z, *Le tournant pastoral de l'Église en Occident*, [w:] *Histoire du Christianisme*, t. 5: *Apogée de la papauté et expansion de la chrétienté (1054-1274)*, s. 737 n.; J. D y l, *Sobory powszechne w drugim tysiącleciu chrześcijaństwa*, Tarnów 1997, s. 41-49; F. B é c h e a u, *Historia soborów*, Kraków 1998, s. 119-125.

<sup>2</sup> „Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata confiteatur fideliter saltem semel in anno, proprio sacerdote, et iniunctam sibi poenitentiam studeat pro viribus adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha eucharistiae sacramentum: nisi forte de consilio proprii sacerdotis, ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab eius perceptione duxerit abstinendum: alioquin et vivens ab ingressu ecclesiae arceatur, et moriens Christiana careat sepultura. Unde hoc salutare statutum frequenter in ecclesiis publicetur, ne quisquam ignoratae caecitate velamen excusationis assumat. Si quis autem alieno sacerdote voluerit iusta de causa sua confiteri peccata, licentiam prius postulet et obtineat a proprio sacerdote, cum aliter ille ipse non possit solvere, vel ligare”, J. D. M a n s i, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, t. 22, Leipzig 1903, kol. 107-110. Tłumaczenie za: *Breviarum fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła* (dalej: BF), oprac. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1989, VII, nr 435.

[...] statimus, ut, cum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publicere proponantur, competenti termino praefinito, ut infra illorum, qui voluerit et valuerit, legitimum impedimentum opponat<sup>3</sup>.

Czyli Sobór zażądał ogłoszenia zapowiedzi przed ślubem.

Poprzez powyższe kanony Sobór w nowym świetle stawiał trzy sakramenty: spowiedź, Najświętszy Sakrament oraz małżeństwo. Nie podnosił oczywiście kwestii ich ważności, ale dodał nowe elementy w ich sprawowaniu. Ponieważ udzielanie sakramentów związane było ze świątynią parafialną, dlatego postanowienia soborowe w sposób bezpośredni wywarły wpływ na obraz parafii. Oto ich następstwa:

#### 1. ZAKOŃCZENIE PROCESU ZAMYKANIA OKRĘGÓW DUSZPASTERSKICH

Obydwa kanony zakończyły trwający od kilku wieków (różnie w zależności od długości procesu chrystianizacyjnego na danym terenie) proces zamykania okręgów duszpasterskich parafii. Okręg jest tu rozumiany jako konkretna przestrzeń, w której dana grupa ludzi miała udział w opiece religijnej. Do tej pory granice parafii określane były głównie przez prawo własności<sup>4</sup>. Oczywiście pomijamy tu okres misyjny, który rządzi się innymi prawami. Kiedy już dochodziło do zagęszczenia sieci parafialnej, granice parafii pokrywały się najczęściej z granicami własności: osób, instytucji, miejscowości itd.

Codziennność duszpasterska i wiążące się z nią problemy (np. szerzące się herezje) ukazały jednak, że takie pojmowanie granic nie wystarczało. Coraz większa mobilność ludzi, szczególnie mieszkających w miastach i przy traktach komunikacyjno-handlowych, sprawiła, że kontakt parafian z duszpasterzem, a co za tym idzie, jego oddziaływanie było coraz mniejsze. Poza tym, jak pisze André Vauchez, świeccy końca XI i XII w. poszukiwali swojej duchowości<sup>5</sup>. Zapewne nie zawsze znajdowali ją w parafii, nieobce też stało się im uleganie herezjom. W związku z tym, aby skuteczniej zapanować nad sytuacją, wprowadzono przymus spowiadania się u własnego plebana. Teore-

<sup>3</sup> M a n s i, dz. cyt., kol. 1038.

<sup>4</sup> W. W ó j c i k, „Prawa parafialne” według polskiego ustawodawstwa partykularnego do 1564 r., „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 3(1957), z. 2, s. 158 n.

<sup>5</sup> A. V a u c h e z, *Duchowość średniowiecza*, tłum. M. Zaremska, Gdańsk 1996, s. 74-100.

tycznie nie powinno więc być osoby, która znajdowałaby się poza oddziaływaniem i kontrolą konkretnego kapłana. W ten sposób zamknięto (prawnie) całkowicie okręgi oddziaływania duszpasterskiego. Niejako drugim zabezpieczeniem okręgu parafialnego było wprowadzenie nakazu podawania do publicznej wiadomości informacji o mającym nastąpić ślubie.

## 2. BUDOWA POCZUCIA WSPÓLNOTY

Ograniczenie okręgu duszpasterskiego do konkretnej grupy osób budowało poczucie odrębności, które z kolei sprzyjało tworzeniu się doświadczenia wspólnoty lokalnej. Dzięki dokładnemu określeniu grupy osób parafia mogła stanowić w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej podstawową komórkę życia społecznego, w której ramach, szczególnie w średniowieczu, życie było bardzo zorganizowane. W ten sposób kościół parafialny mógł aż do XIX w. pozostać lokalnym ośrodkiem oświaty i opieki społecznej, a parafia tworzyła podstawowe więzy społeczne<sup>6</sup>.

Ponieważ sieć parafialna tworzyła dobrze zorganizowaną strukturę społeczną, wykorzystano ją w organizacji państwowej, np. podział parafialny służył do sporządzania rejestrów poborowych<sup>7</sup>.

<sup>6</sup> Na temat złożoności funkcji pełnionych przez parafię zob.: F. X. K ü n s t l e. *Die Deutsche Pfarrei und ihr Recht zu Ausgang des Mittelalters*, Stuttgart 1905 (Amsterdam 1963), s. 1-19; G. L e B r a s, *Pour l'étude de la paroisse rurale*, „Revue d'histoire de l'Eglise de France”, 23(1937), s. 486-502; G. H u a r d, *Considérations sur l'histoire de la paroisse rurale des origines a la fin du moyen age*, tamże, 29(1938), s. 5-22; J. G a u d e m e t, *La paroisse au moyen age*, tamże, 59(1973), s. 5-21; E. W i ś n i o w s k i, *Rozwój organizacji parafialnej w Polsce do czasów reformacji*, [w:] *Kościół w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, pod red. J. Kłoczowskiego, Kraków 1966, s. 237-238; D. K u r z e, *Ländliche Gemeinde und Kirche in Deutschland während des 11. und 12. Jahrhunderts*, [w:] *Klerus, Ketzler, Kriege und Propheten: gesammelte Aufsätze*, hrsg. v. J. Sarnowsky, L. M. Heckmann. S. Jenks, Warandorf 1996, s. 47-83.

<sup>7</sup> Zob. *Źródła dziejowe*, t. 23: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 12: *Prusy Królewskie*, wyd. I. T. Baranowski, Warszawa 1911. Zob. też *Rejstry poborowe województwa chełmińskiego z r. 1570/71*, wyd. M. Biskup, „Zapiski Historyczne”, 20(1955), z. 1-4, s. 305-328.

## 3. WZROST ZNACZENIA KLERU PARAFIALNEGO-DIECEZJALNEGO EWOLUCJA ROLI KSIĘDZA

Powyższe postanowienia, szczególnie dotyczące spowiedzi, miały duże znaczenie w kształtowaniu pozycji i roli księdza diecezjalnego w Kościele. Ograniczając świeckim wybór spowiednika, rozszerzono jednocześnie kompetencje księży. Od tej pory proboszcz, a nie kto inny (pomijamy tu oczywiście różne wyjątkowe sytuacje), decydował o udzieleniu rozgrzeszenia i możliwości przystąpienia do komunii św., czyli w konsekwencji decydował o tym, czy ktoś wypełni obowiązek paschalny czy też nie. W związku z tym bez trudu mógł kontrolować w ogóle przystępowanie do sakramentów. Wydaje się, że zmiana roli księdza parafialnego znalazła także odbicie w nowym nazewnictwie jego osoby. Nie przypadkiem w źródłach od XIII w. pojawiają się określenia *curatus* lub *rector*, które podkreślają jego zwierzchność. Zmienia się też obraz księdza w odbiorze wiernych. Przestał on być człowiekiem, który wypełnia tylko jakieś święte rytę. Zaczął sprawować działalność duszpasterską (*cura animarum*) i w związku z tym kontrolował teraz i był odpowiedzialny za stan moralny swoich parafian<sup>8</sup>.

Wzmocnienie pozycji księży parafialnych wiązało się także z pewnymi obostrzeniami. W myśl statutów legata papieskiego Filipa z 1279 r. suspensie od wykonywania obowiązków duszpasterskich podlegał kapłan, który pozwalał obcym parafianom uczestniczyć w odprawianych przez siebie nabożeństwach. Za udzielanie im sakramentów świętych legat groził plebanom ekskomuniką *ipso facto*, dopóki poszkodowany duszpasterz nie otrzyma odpowiedniego zadośćuczynienia<sup>9</sup>. Biskup krakowski Nankier w statutach z 1320 r.

<sup>8</sup> Zob. J. A v r i l, *A propos du „proprius sacerdos”*. *Quelques réflexions sur les pouvoirs des prêtres de paroisse*, [w:] *Proceedings of the Fifth International Congress of Canon Law (Salamanca 1978)*, Cité du Vatican 1980, s. 471-486; M. M a c c a r r o n e, *Cura animarum e parochialis sacerdos nelle costituzioni del IV concilio lateranense (1215)*. *Applicazioni in Italia nel secolo XIII*, [w:] *Pievi e parrocchie in Italia nel Basso Medio Evo (sec. XIII-XV)*, Rome 1984, s. 81-195; M. A u b r u n, *La paroisse en France des origines au XV siècle*, Paris 1986, passim; V a u c h e z, *Le tournant pastoral de l'Église en Occident*, s. 741-742; J. A v r i l, *Eglise, paroisse, encadrement diocésain aux XIII et XIV s., d'après les conciles et statuts synodaux*, [w:] *La paroisse en Languedoc (XIII-XIV s.)*, Toulouse 1990, s. 23-49.

<sup>9</sup> W ó j c i k, dz. cyt., s. 195.

zezwoił na uczestnictwo w nabożeństwach w obcych parafiach tylko pod różującym<sup>10</sup>.

#### 4. ZMIANA PRAKTYK SAKRAMENTALNYCH

##### a) Komunia św.

W pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa powszechną regułą było przyjmowanie komunii sakramentalnej przez wszystkich uczestników zgromadzenia eucharystycznego. Różnorodne przyczyny złożyły się na to, że od IV w. gwałtownie zmniejszyła się liczba komunikujących. Do Soboru Laterańskiego IV obowiązywało właściwie w Kościele prawo ustalone na synodzie w Agde w 506 r. Przyjęto wtedy, że wierni są zobowiązani do przystępowania do komunii św. trzy razy w roku: na Boże Narodzenie, na Wielkanoc i Zesłanie Ducha Świętego<sup>11</sup>. Zasada trzykrotnej komunii wiernych w ciągu roku widocznie jednak nie była ściśle zachowywana, a już na pewno nie było to powszechną praktyką, skoro powrócił do tego zagadnienia Sobór Laterański. Ustalił on pewne minimum dla wszystkich wiernych: przyjmowanie komunii św. raz w roku, mając oczywiście na uwadze przede wszystkim społeczność parafialną. Nieprzestrzeganie przyjętej normy pociągało za sobą określone sankcje<sup>12</sup>.

W wiekach średnich częstsza komunია św. była zjawiskiem rzadkim. Do jej przyjęcia nawet w większe święta wymagane było specjalne pozwolenie. Zakonnikom dawała je reguła, natomiast świeccy musieli się starać o nie najczęściej u biskupa. Przypomnijmy, że św. Elżbieta z Turynii przystępowała do Stołu Pańskiego tylko trzy razy w roku, a św. Ludwik, król Francji, który odznaczał się szczególnym nabożeństwem do Eucharystii, sześć razy w roku. W zakonach częstotliwość komunikowania była ściśle określona, np. u dominikanów sześć razy, u klarysek, cystersów oraz w zakonie krzy-

<sup>10</sup> J. Fijałek, *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankiera*, Kraków 1915, s. 49.

<sup>11</sup> BF, VIII, nr 45; Z. Zalewski, *Komunia święta wiernych w Polsce w okresie reformy trydenckiej*, [w:] *Studia liturgiczne*, t. 5, pod red. J. Kopia, Lublin 1988, s. 39-41; tam podana też szczegółowa literatura na temat praktyki komunijnej przed Soborem Trydenckim.

<sup>12</sup> Foreville, dz. cyt., s. 298-299.

żackim siedem razy. Członkowie III zakonów mogli komunikować trzy lub cztery razy w ciągu roku<sup>13</sup>.

Kolejne sobory nie tylko podtrzymały przyjęty obowiązek, ale rozwinęły go i uzasadniały jego potrzebę. Z biegiem czasu wszedł on także do kanonu przykazań kościelnych, potwierdzonych w najnowszym Kodeksie Prawa Kanonicznego oraz w Katechizmie Kościoła Katolickiego<sup>14</sup>.

##### b) Spowiedź.

Pokuta sakramentalna należała w pierwszych wiekach chrześcijaństwa do rzadkości. Przeciętny chrześcijanin po przyjęciu sakramentu chrztu do końca życia nie przystępował do sakramentu pokuty. Wyjątek stanowiły oczywiście osoby, które dopuściły się ciężkiego przewinienia. Ponieważ zadośćuczynienie za popełnione grzechy było do początku VII w. publiczne i przybierało wymagające, często ciężkie formy, powoli utrwałała się tendencja do odkładania ponownego przyjęcia tego sakramentu na ostatnią godzinę życia. Misjonarzom iroszkockim ze św. Kolumbanem (zm. 615 r.) na czele zawdzięcza Kościół zachodni przejście do zadośćuczynienia tajnego lub przynajmniej półtajnego i w związku z tym do regularnej spowiedzi. Punkt ciężkości przesunął się więc na samo wyznanie grzechów przed kapłanem. Praktycznie od IX w. ta druga forma przyjęła się powszechnie w Kościele. Do spowiedzi przystępowano jednak w różnym czasie, najczęściej jednak raz do roku, np. na Wyspach Brytyjskich (w VIII w.) przed Bożym Narodzeniem, we Francji (IX w.) na początku wielkiego postu<sup>15</sup>.

Dekret Soboru Laterańskiego ustanowił, że sakrament ten należy przyjmować co najmniej raz do roku. Nie określał jednak czasu, w którym należy odbyć spowiedź. Przez pewien okres próbowano utrwalić praktykę spowiadania się na początku wielkiego postu, a ściśle w Środę Popielcową. Po-

<sup>13</sup> P. Browe, *Die häufige Kommunion im Mittelalter*, Münster 1938, s. 89 n.; R. Gregoire, *La communion des moines-prêtres a la messe d'après les coutumiers monastiques médiévaux*, „Sacris Erudiri”, 18(1967), s. 524-555; K. Górski, *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, s. 196; Zalewski, dz. cyt., s. 43-44.

<sup>14</sup> Kodeks Prawa Kanonicznego (dalej: KPK), kan. 920; *Katechizm Kościoła Katolickiego* (dalej: KKK), nr 2042.

<sup>15</sup> W. Schenk, *Liturgia sakramentów świętych*, cz. 2: *Paenitentia christiana, consecratio mundi*, Lublin 1964, s. 24-27; tenże, *Reforma sakramentu pokuty*, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”, 9(1966), z. 4, s. 39-41; S. Czerwik, *Praktyka pokuty w Kościele przez wieki*, „Ateneum Kapłańskie”, 70(1977), z. 2 (412), s. 169-174; B. Nadolski, *Liturgika*, t. 3: *Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Poznań 1992, s. 88-103.

nieważ jednak komunია św. miała być przyjmowana w okresie wielkanocnym, praktyka pokazała, że spowiedź odkładano najczęściej do Wielkiego Tygodnia<sup>16</sup>.

Przyjęty dekret o częstotliwości spowiedzi utrwalił się w Kościele. Podtrzymał go nie tylko Sobór Trydencki, ale wszedł on także do kanonu przykazań kościelnych, potwierdzonych w najnowszym Kodeksie Prawa Kanonicznego oraz w Katechizmie Kościoła Katolickiego<sup>17</sup>.

Nakaz spowiedzi u „własnego kapłana” ulegał stopniowej ewolucji i z biegiem czasu nie wszędzie był jednakowo przestrzegany. Warto tu przytoczyć postanowienia synodu diecezji pomezańskiej z 1411 r., w których biskup Jan II dopuszczał możliwość spowiedzi u innego kapłana, nawet jeżeli własny proboszcz odmówił na to zgody<sup>18</sup>. Przymus spowiadania się u „własnego kapłana” został zniesiony dekretem papieża Klemensa VIII w 1592 r.<sup>19</sup> Praktyka duszpasterska sprawiła jednak, że spowiedź u duszpasterza we własnej parafii zalecana jest do dzisiaj.

### c) Małżeństwo

Od XII w. małżeństwo chrześcijańskie stawało się „kościelne”, czyli było przede wszystkim sprawą Kościoła. Kościół wziął za nie odpowiedzialność kanoniczną<sup>20</sup>. Jednym z przejawów poszerzania się tej odpowiedzialności było wprowadzenie wymogu podawania do publicznej wiadomości o mającym być zawartym związku. Takie praktyki pojawiły się na przełomie XII i XIII w. we Francji i weszły jako wymóg w skład postanowień synodów lokalnych. Zwyczaj ten okazał się zgodny z oczekiwaniami kierujących Kościołem, papieża i biskupów. Już w 1215 r. na Soborze Laterańskim został przyjęty jako obowiązujący dla całego Kościoła<sup>21</sup>. Dekret wprowadził obowiązek zapowiedzi, nie sprecyzował jednak ich liczby, nie określił właściwości proboszcza oraz zasad udzielania dyspens. Synody prowincjonalne albo przejęły ten zapis dosłownie, albo go uzupełniły, tak że praktyka nie była

<sup>16</sup> S c h e n k, *Liturgia sakramentów świętych*, s. 27-28.

<sup>17</sup> KPK, kan. 989; KKK, nr 2042.

<sup>18</sup> *Die pomesanischen Diözesansynoden, Pastoralblatt für die Diözese Ermland*, nr 5: 1898, art. 24, s. 52; J. W i ś n i e w s k i, *Średniowieczne synody pomezańskie*, Elbląg 1998, s. 33-34.

<sup>19</sup> BF, s. 427.

<sup>20</sup> N a d o l s k i, dz. cyt., s. 198-199.

<sup>21</sup> F. O l s z e w s k i, *Głoszenie zapowiedzi małżeńskich w prawie kanonicznym*, Lublin 1936, s. 14 n.; F o r e v i l l e, dz. cyt., s. 300-301.

jednolita. Ogłaszano jedną, dwie lub trzy zapowiedzi. Przykładowo biskup pomezański Jan II na synodzie w 1411 r. polecił, aby nie błogosławiono związku małżeńskiego, jeśli nie będzie on poprzedzony trzema zapowiedziami przedślubnymi<sup>22</sup>.

Postanowienie dotyczące zapowiedzi podtrzymał Sobór Trydencki i obowiązuje ono do dnia dzisiejszego; zachowano je w najnowszym prawie kanonicznym z 1983 r.<sup>23</sup>

Recepcja nowych praktyk sakramentalnych w Polsce rozpoczęła się dopiero pod koniec XIII w. Przełomowym momentem był synod w Budzie w r. 1279, na którym legat papieski Filip polecił wprowadzać w Polsce i na Węgrzech uchwały Soboru. Ich odbicie spotykamy już w statutach synodalnych ostatnich lat XIII w., jednakże dopiero kolejny wiek stał się przełomowy pod tym względem<sup>24</sup>.

## 5. WZMOCNIENIE POZYCJI PARAFII

Dzięki postanowieniom IV Soboru Laterańskiego umocniono rolę i znaczenie parafii w oddziaływaniu duszpasterskim. Można stwierdzić, że zakończyły one trwający od kilkunastu wieków proces określania miejsca i kompetencji parafii. Od XI w. w Kościele wprowadzano różne reformy i poszukiwano dróg ożywienia życia duszpasterskiego. Postanowienia soborowe z początku XIII w. kończą jakby ten etap. Warto tutaj zauważyć, że nie zdecydowano się na zastąpienie duszpasterstwa parafialnego formą, jaką wprowadzały do Kościoła zakony żebracze. Chociaż pozwolono im prowadzić działalność duszpasterską, jednak nie na zasadzie zastąpienia parafii, ale w formie

<sup>22</sup> *Die pomesanischen Diözesansynoden*, art. 32, s. 52; W i ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 38.

<sup>23</sup> O l s z e w s k i, dz. cyt., s. 30-64; E. M u s z a l s k i, *Zapowiedzi małżeńskie*, „Prawo Kanoniczne”, 12(1969), z. 3-4, s. 259-261; E. S z t a f r o w s k i, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986, s. 49-50.

<sup>24</sup> W ó j c i k, dz. cyt., s. 191-221; W. S c h e n k, *Z dziejów liturgii w Polsce*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969, s. 164-165; t e n ż e, *Stuzba Boża w Polsce*, [w:] *Historia Kościoła w Polsce*, pod red. B. Kumora, Z. Obertyńskiego, t. 1, cz. 1, Poznań 1974, s. 93-101, 156-166; I. S u b e r a, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1981, s. 53, 69; H. D o b i o s z, *Częstotliwość przystępowania do sakramentu pokuty w Polsce do wydania rytuału piotrkowskiego (1631)*, [w:] *Studia liturgiczne*, t. 6, pod red. J. Kocpia, Lublin 1990, s. 76 n.; N a d o l s k i, dz. cyt., s. 107 n.

pomocy w wypełnianiu jej posłannictwa. Jak pokazała codzienność, powstawały jednak na tym tle liczne konflikty. Znajduje to swoje odbicie w postanowieniach synodalnych<sup>25</sup>.

Kościół w postanowieniach soborowych definitywnie „postawił” na parafię, dlatego też przez wieki żaden zakon nie obejmował parafii. Nawet wtedy, kiedy zakony i zgromadzenia zaczęły obejmować parafie, szczególnie od XIX w., nie zmieniło to ich charakteru, wręcz przeciwnie – to niejako zakonnicy przystosowywali się do parafii.

Następstwa decyzji IV Soboru Laterańskiego są dalekosiężne. Mimo że każde postanowienie soborowe znajduje oddźwięk w całym Kościele, to jednak nie zawsze dotyczą one bezpośrednio wszystkich jego członków. Tak było i jest na pewno w przypadku omawianego Soboru. O ważności tych postanowień niech świadczy fakt, że soborowe nakazy wchodzą do dzisiaj do kanonu przykazań kościelnych i stanowią fundament dyscypliny kościelnej. Coroczna spowiedź i komunie św. są do dzisiaj podstawowym kryterium wierności i wiarygodności chrześcijan i mają ich odróżniać od innowierców lub ludzi niewierzących.

#### LATERAN COUNCIL IV (1215) – ITS SIGNIFICANCE FOR THE PAROCHIAL ORGANIZATION

##### S u m m a r y

The proceedings of the Universal Lateran Council of the Church took place from 1st to 30th November 1215. It was a twelfth council in succession and went down in history under the title Lateran Council IV. Pope Innocent III (1198-1216), one of the most prominent popes in the history of the Church, initiated the council. It was the biggest council in the Middle Ages. Although the debates were only one month long, nevertheless many essential questions were discussed then. Two canons, 21 and 51, which directly concerned parishes and their place in the organization of religious life were passed. The council threw new light on the three sacraments: confession, the Most Holy Sacrament and marriage. Obviously, it did not discuss their validity, but added new elements in their ministry. The conferral of these sacraments has since then been connected exclusively with a parish, therefore the conciliar resolutions exerted influence on the image of the parish: thus the process of closing pastoral districts was completed; the sense of fellowship with a parish was strengthened; sacramental practices were

<sup>25</sup> Zob. S u b e r a, dz. cyt., s. 63.

changed; the position of parochial clergy was enhanced and the very parish as a unity of pastoral influence received support.

The consequences of the decisions of Lateran Council IV were of long term. Usually, conciliar resolutions found response in the Church, yet not all of them concern directly all her members. And such was the case with Lateran Council. Let us suffice the fact that conciliar orders are today part of the Church Commandments and constitute the foundation of her discipline. Yearly confession and Holy Communion are until today a basic criterion of faithfulness and reliability of Catholics, and they are to make them different from infidels or non-believers.

*Translated by Jan Kłos*

**Słowa kluczowe:** sobory powszechnie, średniowieczna organizacja kościelna, życie religijne i sakramentalne w średniowieczu, duchowieństwo.

**Key words:** universal councils, medieval church organization, religious and sacramental life in the Middle Ages, the clergy.